

Conclusions de les Jornades sobre els 25 anys de la Reserva de Biosfera de Menorca

Antecedents i premisses

La Reserva de Biosfera de Menorca està construïda sobre quatre components sòlids. El **component institucional**, representat en primer lloc pel Consell Insular de Menorca, però també pels ajuntaments de l'illa que cada vegada hi tenen un paper més actiu. El **segon component, el científic**, ben representat per l'Institut Menorquí d'Estudis i l'Observatori Socioambiental de Menorca, es reforça amb les investigacions de les universitats properes i els centres de recerca estatals. El **component social** és el tercer i segurament el més important. Una societat convençuda i decidida per continuar avançant cap a la sostenibilitat, que a més s'organitza entorn a col·lectius de reconeguda trajectòria, com el GOB Menorca, els centres d'estudis locals o més recentment els tallers d'Agenda Local 21.

Una menció especial mereix el **quart component, els sectors econòmics**, amb unes empreses que aposten cada vegada més per mesures d'ecoeficiència, cohesió social i arrelament al territori, en la línia pròpia d'una reserva de biosfera. Els exemples són nombrosos i abracen des del sector primari al sector hotel·ler. En conjunt, quatre potes que asseguren que la cadira no tambalegi i que es reforcen i s'esperonen una amb l'altra. Aquesta és la veritable força de la Reserva de Biosfera de Menorca, el fet que sigui un compromís assolit pel conjunt de la societat menorquina i les institucions que la representen.

Des de 1999 l'Institut Menorquí d'Estudis ha organitzat aproximadament cada 5 anys unes jornades científiques dedicades a **valorar i reflexionar sobre l'evolució de l'illa com a reserva de biosfera**. Arribats els 25 anys de la declaració i del compromís assumit, aquestes jornades s'han plantejat amb la voluntat d'anar més enllà de realitzar una revisió de la situació actual i s'ha volgut mirar cap al futur. En aquesta línia, es demanava als ponents la seva percepció de les tendències actuals i l'escenari previsible en els pròxims 5-10 anys, dins el seu àmbit de treball o especialitat. D'aquesta manera, s'han entrat

a discutir els punts clau per a la sostenibilitat i també les solucions a adoptar a curt i mitjà termini.

Malgrat tractar-se d'unes jornades eminentment de caràcter científicotècnic, on diferents investigadors i especialistes van desgranant les múltiples cares de la realitat menorquina, també s'ha comptat amb la col·laboració de diversos col·lectius ciutadans i empresaris, que a títol particular han aportat la seva visió i experiència. Aquestes aportacions, sumades, ens donen una visió polièdrica de la Reserva de Biosfera, en lògica consonància amb la complexitat del cas que estudiem, el desenvolupament sostenible de Menorca, una realitat formada per les diverses cares i les moltes interrelacions de l'experiment de convivència humana que suposa aquest gran compromís social i ambiental.

Les Jornades s'emmarquen absolutament dins els postulats i la trajectòria del programa MaB, a partir del qual es va inspirar el projecte de desenvolupament sostenible per a Menorca, és a dir, que la conservació del patrimoni natural i cultural ha de ser la base del desenvolupament social i econòmic. En el context internacional, la trajectòria de qualsevol reserva de biosfera ha d'enllaçar amb els Objectius de Desenvolupament Sostenible de l'Agenda 2030 de Nacions Unides, tal i com marca el Pla d'Acció de Lima (2016), incorporat a la Xarxa de Reserves de Biosfera Espanyoles com a Pla d'Acció d'Ordesa-Viñamala (2017). Per tant, sense comprometre la pròpia sobirania i la capacitat de decisió de cada reserva de biosfera, existeix tot un marc de referència a escala global que marca una sèrie de pautes a seguir. Dit amb unes altres paraules, els camins cap a la sostenibilitat són múltiples, però la direcció és única i està ben definida.

Tanmateix, unes jornades com aquestes representen una gran responsabilitat i un esforç de síntesi enorme. Primer de tot, l'organització ha d'escollir les temàtiques considerades prioritàries a tractar dins el marc infinit de la Reserva de Biosfera. En segon lloc, s'han de seleccionar les persones que actualment estan treballant els temes, ja sigui a nivell d'investigació o com a professionals de la matèria, i comprovar la seva disponibilitat. En tercer lloc, les reflexions dels diferents autors d'acord amb la seva temàtica, ben fonamentades en dades i anàlisis, es recullen en forma de capítols i acabaran conformant un llibre. El següent pas també el fan els ponents, seleccionant les principals dades i reflexions per presentar-les en forma de comunicació oral a les jornades. El cinquè pas, el constitueix aquest mateix escrit de conclusions que només reflecteix l'essència del plantejament dels ponents. I, per acabar, el decàleg final, l'últim pas en l'esforç de síntesi, on s'ajunten una sèrie d'idees més a manera de propostes, que de forma transversal i reiterada han aparegut en diferents moments de les jornades i en les taules rodones. Podríem afirmar que les jornades en si només són la punta de l'iceberg, que representa tot el conjunt de dades, anàlisis i reflexions que després es recullen en el llibre.

Conclusions

Al llarg de 6 dies i 7 sessions s'han presentat 46 ponències i comunicacions, que han donat veu a 52 investigadors i especialistes. També s'han organitzat 5 taules rodones on han participat 22 persones i els corresponents moderadors. Han estat un total de 76 persones que han participat activament en les jornades i més de 200 que hi han assistit com a mínim a una sessió. Aquestes xifres donen un ampli ventall de sensibilitats i percepcions, i, tot i que mai s'arribarà a encabir la totalitat de pensaments de la societat menorquina, sí que pensam que en reflecteix una part prou àmplia.

El moment actual és considerablement diferent del que vivíem fa cinc anys (2013), quan estàvem immersos en una trajectòria descendent i dins una profunda crisi econòmica d'abast internacional. Avui dia es respira un aire més optimista, amb unes tendències generals de caràcter notablement més positiu. No obstant això, aquestes jornades sempre s'han caracteritzat per un marcat sentit d'autocrítica i exigència. **Després dels 6 dies de jornades, s'ha posat de manifest que la percepció general dels ponents és que a Menorca es reconeix el camí recorregut, però que encara queda un ampli marge i necessitat de millora.**

Bloc 1 – Economia i Turisme

1. La filosofia pregonada pel programa MaB, entesa com la necessitat d'apostar per un desenvolupament sostenible, s'estén pertot el món i per tots els àmbits, fins i tot entre els defensors més estrictes del creixement econòmic, com poden ser el Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional. Sens dubte **bufen vents internacionals favorables** per a aquells territoris que decideixin apostar per aquesta filosofia de desenvolupament. Els territoris com Menorca, que ja duen un temps recurrent aquest camí, s'han de saber fer més visibles i aprofitar els corrents per captar finançament per tal d'innovar i implementar experiències pilot de desenvolupament. Per això també es fa molt necessari millorar la coordinació entre administracions i reforçar l'equip tècnic de la RB.
2. El paradigma d'una societat seria que hagués d'invertir poc en polítiques de **benestar social i que l'economia** permetés un treball digne que aportés estabilitat a tots els ciutadans. Per tal que sigui així a Menorca, és necessari acollir adequadament als nouvinguts i integrar-los dins del sistema, solucionar la problemàtica del treball de temporada, revertir la fuga de talents, apostar per la innovació i evitar recolzar-se sols en el turisme com a font d'economia. S'ha de pensar en el futur i anticipar-s'hi, tenint en compte les desigualtats i la cohesió social.
3. **L'economia de Menorca tradicionalment tenia uns trets propis**, bàsicament per la fortalesa dels sectors manufacturer i agrari i una orientació turística envers la qualitat. Entre 1985-1994 la coexistència d'una forta crisi industrial i la construcció d'apartaments de baix cost van revertir aquesta situació. A partir d'aquest mo-

ment l'economia, tot i conservar alguns dels seus valors històrics, s'integra cada cop més en el model balear, basat en un pes exorbitant dels serveis turístics. Les diferències en el ritme de creixement de Menorca respecte a l'arxipèlag, que són molt minses, no poden ocultar que l'illa segueix les mateixes tendències. La renda per càpita de les Balears ha declinat al llarg del segle XXI, la qual cosa exigeix un canvi de rumb decidit. A Menorca la inversió s'ha dirigit en excés envers el sector immobiliari. Per tant, és necessari un impuls a la inversió productiva en activitats industrials, turístiques i agrícoles, que absorbeixi les innovacions tecnològiques, desenvolupi les energies alternatives i les activitats de l'economia circular i, així, faci possible un augment sostingut del nivell de vida dels ciutadans.

4. El **turisme actiu** és un tipus de turisme que afavoreix la desestacionalització ja que les seves puntes són abans i després de la temporada alta de juliol i agost. El perfil del turista és molt permeable a la informació que se'ls vulgui transmetre, de manera que amb una bona pedagogia es pot donar valor a l'entorn on es desenvolupa l'activitat, obtenint un aprofitament econòmic i un nou ús dels recursos rurals i naturals. A dins del turisme actiu trobam també el que són activitats turístiques actives, dirigides a un turisme més ampli sobre el qual es pot incidir també per posar en valor el paisatge de Menorca. Per tal que sigui un turisme sostenible, és important que s'aposti per incrementar la qualitat de l'experiència i defugir de la massificació.
5. En concordança amb les dimensions de Menorca, la majoria d'empreses de l'illa són petites i, per tant, febles enfront de l'arribada de grans multinacionals. A més, la **forta estacionalitat** fa que les empreses siguin cada vegada menys constants al llarg de l'any (o sigui, que tanquin a l'hivern), a diferència de la resta de Balears. Fins i tot, en determinats nuclis de població tradicionals s'està observant una transformació *d'una economia de poble cap a una economia d'urbanització*. No podem deixar que la visió curterterminista de salva temporades es continuï estenent enfront d'una visió més a llarg termini i de negoci de tot l'any.
6. Les sinergies empresa - empresa, per una banda, i les **sinergies empreses - administracions** públiques, per l'altra, són necessàries per tal d'enfortir l'entramat empresarial. I, a la vegada, són imprescindibles per assolir reptes tan importants i complexos com la transició energètica o la recuperació del cicle de l'aigua.
7. A Menorca no hi ha un model diferenciat en la **creació d'empreses** pel fet de ser RB. L'empresa, amb algunes excepcions vinculades al turisme, no ha posat en valor els principis de la RB com element que permeti guanyar en diferenciació i competitivitat, més enllà d'un element promocional, que encara no ha calat suficientment en els mercats. Cal aprofitar la declaració de la RB com ecosistema facilitador de creació d'empreses i de desenvolupament socioeconòmic, tant per potenciar els sectors ja desenvolupats a Menorca (turisme, indústria, sector primari, construcció) com per explorar la creació de nous sectors més directament vinculats als principis de la RB (ocupació verda o empreses basades en el coneixement).

xement o el concepte de productes/serveis més sostenibles). **Cal reforçar les potencialitats del Centre BIT per tal que actuï com a eix dinamitzador.**

8. Un dels pilars bàsics per al desenvolupament sociocultural i econòmic d'un territori és la formació de la població. És un factor que cal revitalitzar i renovar contínuament per tal d'adaptar-lo a les noves oportunitats i necessitats actuals de les empreses en el context de RB. Per assolir aquest objectiu, cal una planificació i una estratègia de futur, sòlida però a la vegada flexible, d'acord amb les necessitats reals i que pugui assegurar la qualitat de la formació.
9. La percepció de la societat amb relació a la declaració de RB és, d'acord amb l'**enquesta de percepció de 2018**, positiva, i, a més, es considera que hi ha una alta conscienciació ambiental entre la població. No obstant això, un tema a millorar és la percepció del que entén la gent què és una reserva de biosfera. La majoria de gent ho relaciona amb conservació del paisatge i medi natural, o amb promoció turística, dos conceptes a priori contradictoris però que són els més anomenats pels enquestats. Altres aspectes que també haurien de ser presents dins una reserva de biosfera, com l'ecoeficiència o el desenvolupament social o econòmic, no són percebuts com a part de la definició de reserva de biosfera per bona part de la població.
10. El desenvolupament de la reserva de biosfera i de les persones que hi viuen ha de tenir coherència i no ha de dependre de les **oscil·lacions polítiques**. La continuïtat de les empreses també s'hi veu afectada posant-les en perill. Per aquests motius, la voluntat de consens ha de prevaler a l'hora d'establir els fulls de ruta de les principals línies estratègiques. El **Pla de Gestió de la RB** constitueix la millor eina per dreçar aquesta situació i donar continuïtat a les iniciatives.

Bloc 2 - Vectors Ambientals

1. El planejament urbanístic és una eina fonamental per a l'ordenació del territori, però tradicionalment ha estat utilitzat per respondre a la nova demanda de creixement urbà. És necessari fer un canvi d'ús d'aquesta eina de planejament perquè es converteixi en un instrument de **metabolisme social per a la transformació cap a un model sostenible**. Cal que les ciutats i els pobles compreguin els fluxos dels recursos necessaris per al desenvolupament humà i econòmic, i que actuïn per transformar-los en sostenibles. Aquest concepte es pot veure afavorit si recuperem les bones pràctiques tradicionals que donaven ús a elements encara existents als pobles i ciutats, com aljubs, canalitzacions, horts urbans, etc.
2. La diagnosi feta a partir de les [Directius Estratègiques de Menorca](#)¹ (DEM-energia) demostra, d'una banda, l'elevada dependència actual de Menorca dels combus-

1 <http://www.ime.cat/publicacions/llistat.aspx?Tipo=NDEM>

tibles fòssils i, de l'altra, l'alta ineficiència del sistema actual en l'ús de l'energia, amb el consegüent cost econòmic i ambiental. Ambdós fets són inadmissibles per a una reserva de biosfera, però també ho són enfront dels escenaris actuals de canvi climàtic. Per tant, la **transició energètica** cap a formes d'energia renovable és una imperiosa necessitat, igual que ho és la reducció del consum. Menorca té un pes petit dins el canvi climàtic a nivell mundial, però l'efecte demostratiu pot ser molt gros.

3. La reducció en el consum d'energies ha de passar per l'assumpció de la **responsabilitat individual i col·lectiva** (apoderar la societat), a més de potenciar un model de generació distribuïda d'energia gestionat a través de sistemes de xarxes intel·ligents. En aquest camp cal tancar el cycle econòmic a nivell insular i aprofitar l'oportunitat que ofereix la transició energètica de l'illa per contribuir al desenvolupament econòmic en el marc de les instal·lacions elèctriques (accions amb capital local).
4. És necessari crear un mix d'energies renovables per assumir la transició energètica, fet que comporta ineludiblement la instal·lació de **noves infraestructures** tant en sòl urbà com en sòl rústic. Aquestes noves instal·lacions comporten una sèrie d'impactes i repercussions que cal valorar alhora de debatre la quota d'impactes que estam disposats a assumir. En els darrers anys, s'ha discutit àmpliament sobre la possible ubicació d'aquestes noves infraestructures i s'han definit una sèrie de criteris per tal d'assegurar la seva integració i la compatibilitat d'usos.
5. Fins al moment actual, les actuacions fetes en el marc de la gestió hídrica no han revertit les tendències negatives pel que fa a sobreexplotació, intrusió marina o increment de la contaminació per nitrats i clorurs de les masses d'aigua subterrànies. Això ens condueix a un estat de no retorn pel que fa a la qualitat de les **aigües subterrànies** de Menorca, i es fa palès que, en qüestions de gestió del cycle de l'aigua, no s'ha avançat de forma substancial en els darrers 25 anys. Per una banda, cal una renovació d'instal·lacions obsoletes i, per l'altra, resulta necessari abordar els problemes des d'una perspectiva focalitzada en els problemes de base, fent una gestió individual de forma directa. En el cas del cycle de l'aigua, és bàsic poder assegurar que l'aigua que arriba a les EDAR està lliure d'una sèrie de contaminants que malmeten els tractaments de depuració. Només així es podrà garantir una qualitat mínima d'**aigua regenerada** que es pugui reutilitzar en camps de regadiu, jardins i altres usos possibles. Un fet rellevant d'aquests darrers anys és la iniciativa de creació de la **Comunitat d'Usuaris d'Aigües de Menorca (CUAM)**, amb la qual es podria arribar a treballar a nivell de base.
6. Pel que fa a la **gestió de residus**, no ens hem de conformar amb una millora de les taxes de recollida selectiva, sinó que hem d'encaminar-la cap a una economia circular. Tot i ser conscients de no poder tancar els cycles de tots els residus existents a Menorca, el nou Pla de Residus de Menorca apunta cap a una ecologia industrial que permeti gestionar al màxim tots els residus generats, transformant-los en recursos nous, és a dir, creant processos de circuit tancat. Planteja la creació

d'una **borsa de subproductes** per posar en contacte possibles interessats i mantenir els valors dels components i materials.

7. Quant a la gestió de la mobilitat dins l'illa, a part de tenir en compte els efectes de l'ús dels combustibles fòssils, s'han de considerar els problemes d'**ocupació física de l'espai públic pels vehicles particulars**, tant en entorns urbans com naturals. Així que, per una banda, cal potenciar el transport públic com a eina de gestió de la mobilitat i no només com a servei públic i, per l'altra, cal tenir present el concepte de **mobilitat sostenible** en la redacció de tots els plans sectorials que es desenvolupin a l'illa. Per tal que el transport públic resulti més atractiu als usuaris, cal mantenir una bona cobertura territorial i establir una millor cadència horària. En un futur proper serà necessari fomentar el transport públic a platges i punts concrets del litoral.
8. L'alimentació és un eix transversal que intervé en la sostenibilitat de l'illa, ja que afecta tots els vectors ambientals. A més, l'alimentació és vital per a la salut de les persones. En el context actual, la nostra dieta està basada en un 70% de productes processats i només un 30% de consum de productes frescos, que podrien ser abastits per producció local. No obstant això, la tendència seguida a nivell balear en els darrers 10 anys indica just al contrari, una disminució del percentatge de **consum de productes** locals. Es calcula que la quota d'autoabastiment actual de Menorca és molt baixa i només arriba al 19 %. En aquest context, l'**Estratègia alimentària**² de Menorca és vital i cal respectar-la en les polítiques insulars i municipals, per tal d'actuar a nivell estructural.
9. Per assegurar la possibilitat d'una alimentació de proximitat, cal donar suport i acompanyament al **sector agroramader** menorquí, com a veritables artífexs de la conservació d'un paisatge funcional i productiu. Per fer-ho possible, la clau és assegurar la rendibilitat del sector. Entre les mesures concretes que s'apunten, hi ha: la organització en cooperatives de venda; la creació de sinergies amb altres sectors, especialment amb la indústria de transformació; l'impuls de la marca 'Reserva de Biosfera' i despertar les consciències dels consumidors locals.
10. Podríem definir el concepte **ecoeficiència** com la capacitat de fer els mateixos processos d'una manera més eficient per aconseguir un menor impacte sobre el medi. Aquesta idea s'hauria d'aplicar en termes d'emissions de CO², de consum d'aigua i d'ús del territori. El concepte d'ecoeficiència no ha d'aplicar-se tan sols a nivell de vectors ambientals, sinó tractar d'incloure'l en el disseny i la revisió de les cadenes de producció i consum de productes i serveis. Només així podrem prioritzar els esforços cap a aquelles accions que impliquin una millora significativa en la sostenibilitat. Des del punt de vista de l'ecoeficiència, en el sector primari resulta difícil millorar-ne el rendiment; en la indústria és on hi ha major marge de millora i el sector serveis és el que té un major pes.

2 <http://www.biosferamenorca.org/Contingut.aspx?idpub=1789>

Bloc 3 – Territori i Biodiversitat

1. La tradició en l'**estudi naturalístic** a Menorca ve de ben antic i es manté en l'actualitat. La ràtio d'investigacions en ciències ambientals i ciències de la salut per població dins els darrers 5 anys a Menorca està entre els més alts de les illes espanyoles i mediterrànies. Són moltes les publicacions en revistes científiques, les edicions de llibres i la literatura gris (informes de l'OBSAM, beques de l'IME, treballs d'estudiants, etc.), que certament ajuden a un major coneixement de l'entorn natural i a la seva conservació. No obstant això, es fa necessària una **millor comunicació de les tasques desenvolupades** per tal d'obtenir una major visibilitat dels resultats i una millor transferència de coneixements. Això només és possible amb personal específic dedicat a la comunicació ambiental.
2. La feina feta per a la **preservació de la biodiversitat** al llarg dels últims 5 anys ha estat extensa. Entre les accions més destacades cal citar la redacció de l'**Estratègia de conservació de la biodiversitat en la Reserva de Biosfera de Menorca**³ i l'elaboració del **Pla d'Acció de la Reserva de Biosfera de Menorca**,⁴ com a elements clau per definir un full de ruta en la conservació de la biodiversitat de l'illa. Ara bé, hi ha una sèrie de problemes concrets (neteja de torrents, caça en illots, aïllament d'esteses elèctriques, etc.) que persisteixen i sobre els quals s'haurien de focalitzar nous esforços. També seria molt recomanable reprendre actuacions específiques de conservació com els projectes LIFE, que permeten implicar més recursos humans i actuar de forma localitzada. Igualment cal regular la **pressió humana difusa** sobre el medi natural, especialment quan es donen afectacions sobre la nidificació d'espècies protegides.
3. Una biota insular, per la presència de poblacions aïllades i l'elevada presència d'endemismes, resulta més vulnerable a la introducció d'**espècies exòtiques invasores**. A causa dels efectes del canvi climàtic i la globalització, aquesta presència d'espècies invasores anirà en augment. Des de l'Agència Menorca Reserva de Biosfera s'ha desenvolupat un programa anual de control d'invasores, que permet la prompta detecció i erradicació, en els casos que sigui possible, però cal posar mesures per reduir-ne l'entrada a l'illa.
4. Es podria dir que el **medi marí** ha agafat major protagonisme dins la RB en els darrers tres anys amb iniciatives com la proposta d'ampliació de la RB cap al mar, la proposició d'una nova reserva marina a l'illa de l'Aire i la consolidació del Grup d'Acció Local de Pesca (GALP). En anteriors jornades es remarcava el fet que a Menorca vivíem girats d'esquena al mar; una tendència que sembla que s'està finalment revertint a poc a poc. Però aquest canvi de tendència no sembla massa

3 <http://www.biosferamenorca.org/WebEditor/Pagines/file/Biodiversidad/Estrategia%20Biodiversidad%20Menorca-FINAL.pdf>

4 <http://www.biosferamenorca.org/documents/documents/1982doc2.pdf>

ferm, ja que està fonamentat sobre uns recursos econòmics i humans escassos i contínuament sotmesos a oscil·lacions polítiques. El caràcter dèbil i espontani de les fórmules de col·laboració entre les diferents institucions que ara fan possible el seguiment del medi marí a Menorca, no en pot assegurar la seva continuïtat.

5. Per tenir unes àrees protegides, tant marines com terrestres, que funcionin adequadament és necessari que hi hagi una bona vigilància, que garanteixi el compliment de la normativa vigent, però també uns responsables polítics que actuïn amb valentia a l'hora de tramitar els expedients i denunciar les infraccions. Amb la nova declaració de la reserva marina de l'illa de l'Aire i l'ampliació de la Reserva de Biosfera cap al mar, serà necessari reforçar el **servei d'informació i vigilància** per vetlar pel compliment de la normativa pesquera i de navegació marítima.
6. La gestió del **patrimoni geològic** (PG) permet assegurar la preservació dels béns que el constitueixen i garanteix el seu llegat a generacions futures, sense que això impedeixi la seva utilització per promoure el desenvolupament socioeconòmic d'un territori. A les anteriors jornades es parlava de promoure la declaració de Menorca com a geoparc però finalment es va abandonar aquesta via, ja que la mateixa declaració de RB permetia posar en valor aquest patrimoni. L'elaboració de l'[Inventari de Llocs d'Interès Geològic de la Reserva de Biosfera de Menorca](#)⁵ així ho ratifica. Tot i així, s'ha de desenvolupar una tasca de protecció del patrimoni paleontològic de l'illa que entengui els seus béns com a part del patrimoni natural. S'ha de seguir treballant en la divulgació, la didàctica i la promoció del geoturisme, sempre determinant abans la susceptibilitat de degradació de les localitats, i sota el marc d'una estratègia de gestió que faci compatible l'ús amb la conservació del PG. Per poder fer una bona gestió és necessari comptar amb un marc legislatiu que garanteixi i defineixi mecanismes concrets de protecció.
7. El **Pla Territorial Insular de Menorca**⁶ (PTI) és el principal instrument d'ordenació territorial de l'illa i es troba en procés de revisió. El nou PTI manté l'actual model territorial menorquí, amb un caràcter més prudent que desenvolupista. El PTI, tot i que no pot envair competències d'altres lleis, sí que podria incitar a l'aplicació de determinades mesures des dels plans directors sectorials. És un tema poc estudiat i desenvolupat fins al moment però que podria implicar molts canvis en el futur.
8. En l'actualitat, la **pressió urbanística** s'ha traslladat de les àrees urbanes al terreny rústic, on s'han multiplicat les construccions il·legals. La demanda turística també va per modes i ara mateix hi ha sòl vacant a Menorca en zones de baixa rendibilitat i, per tant, poc atractiu per a inversors. És necessari concentrar la major part de l'activitat humana en els nuclis urbans perquè suposa un menor consum de recursos. Aigua i energia són també dos dels aspectes no resolts en l'ordenació

5 <http://www.geologiamentorca.org/WebEditor/Pagines/file/MEMÒRIA%20COMPLETA.pdf>

6 <http://www.cime.es/Contingut.aspx?IDIOMA=2&IdPub=260>

territorial a Menorca. El nou PTI hauria d'incloure que, perquè s'aprovin els projectes, la correcta gestió de l'aigua sigui un requisit. També fa falta resiliència al canvi climàtic, a la vegada que tenir en compte la vessant social i els canvis tecnològics.

9. La Reserva de Biosfera va ser un element que va impulsar, de forma indirecta, la declaració de més **àrees protegides** a Menorca. Avui dia l'illa presenta un elevat percentatge de sòl protegit (67 %), però comparativament amb altres territoris té un grau de gestió ambiental d'aquests espais naturals molt pobre. Per passar de la protecció damunt paper a la conservació efectiva, cal aprovar els instruments de gestió, executar les mesures que contenen, implementar la gestió específica en els espais ja protegits i garantir el compliment de la normativa vigent. Això implica aprovar i desenvolupar el Pla Rector d'Usos i Gestió (PRUG) del Parc Natural de s'Albufera des Grau i els Plans de Gestió dels espais de la Xarxa Natura 2000.
10. Els darrers anys s'ha vist un augment considerable de la densitat de la massa forestal. Els boscos són ambients amb una diversitat florística i faunística sovint més baixa que altres ecosistemes, però també s'ha de tenir en compte que no sempre es tracta de gestionar per tenir la major diversitat, sinó de respectar la diversitat que naturalment correspon a aquells espais. No obstant això, hem de tenir en consideració que l'illa es troba molt antropitzada i que s'ha de buscar l'equilibri. La **gestió forestal** és una eina que pot oferir un gran potencial a canvi de poc esforç. S'hauria de fer una gestió activa de les masses forestals de manera coherent per dur a terme un control dels incendis, gestió de plagues i aprofitament de la biomassa com a font d'energia renovable.
11. A Menorca existeix una major densitat de zones humides i ambients aquàtics que a la resta de les Balears a causa de les seves característiques geològiques. Un d'aquests ambients de gran importància a Menorca són **els torrents**. Antigament la gestió d'aquests era millor, i més integrada en el territori, ja que estava basada en el seu manteniment anual. Actualment s'han perdut algunes d'aquestes bones practiques tradicional com la neteja a mà dels torrents o el bosc de ribera en galeria, que actuava com a filtre verd natural, a més de l'aprofitament forestal que implicava el seu manteniment. També elements construïts com els fortins, que retornaven la força de l'aigua en cas de torrentades.
12. **El camp** ha anat evolucionant i actualment un menor nombre de pagesos gestionen el mateix territori, desajustant l'equilibri entre massa forestal i agricultura, o sigui, trencant el tradicional mosaic agroforestal menorquí. Als pagesos, se'ls ha de donar els instruments per fer una millor gestió del camp i les masses boscoses associades. El coneixement de noves tècniques per part del pagès podria permetre recuperar pastures abandonades. Es fa necessari detectar i impulsar iniciatives d'economia circular que permetin una revaloració dels productes del sector primari. Entre elles, iniciatives de transformació de productes primaris.
13. Existeixen evidències que determinen que el **canvi climàtic** afecta també a Menorca com l'escurçament de la primavera i l'avançament de l'estiu. És necessari, però, seguir recopilant dades, ja que calen sèries temporals molt llargues per po-

der determinar millor aquests efectes. És necessari mitigar els efectes, primerament reduint les emissions de gasos amb efecte hivernacle, mitjançant la instal·lació de fonts d'energia renovable. No obstant això, igualment important i necessari és quantificar i posar en valor els embornals i magatzems de carboni, com són els boscos i les praderies de posidònia. També cal adaptar-se als possibles canvis incrementant la resiliència dels sistemes naturals i socials. En conjunt, s'haurien de dissenyar estratègies sectorials d'adaptació al canvi climàtic.

Bloc 4: Paisatge i Patrimoni Cultural

1. La interpretació literària del paisatge és una dimensió del patrimoni cultural que permet redescobrir-lo en un tipus de turisme escènic, a partir de la unió entre el paisatge i la creació literària. La literatura posa en valor diferents indrets des d'una vivència alhora personal i cultural. Menorca compta amb un considerable potencial per explotar el seu **paisatge literari**.
2. L'agenda cultural de Menorca és viva i intensa, però només quantificable i avaluable quant a la cultura productiva, sense incorporar-hi l'impacte social i la vivència segons la qual la cultura és una forma de vida. Aquesta cara del **patrimoni cultural** és la sedimentació històrica de les respostes socials a les interpel·lacions de la cultura productiva. Actualment hi ha una limitació d'indicadors i eines per valorar i fer una diagnosi acurada del patrimoni cultural. Per tant, és necessari elaborar indicadors culturals i, alhora, dinamitzar, activar i fer reviure la cultura perquè actuï com una crida que ens recordi qui som.
3. S'observa un retrocés en els paràmetres d'ús del català a Menorca a causa, en part, de l'increment de la població nouvinguda. Tot i així, dins el context balear, Menorca presenta l'ús habitual més elevat (el 53,5% enfront de la mitjana balear del 36,8%). S'ha de potenciar **la llengua** entre persones autòctones i nouvingudes, vetllant per la qualitat, l'ús i el seu **valor patrimonial** com a consciència col·lectiva. Cal posar en marxa el [Pla d'Actuacions en Matèria de Política Lingüística per al quinquenni 2016-2021](#)⁷ i assegurar la transmissió generacional de la llengua. Els topònims són un element més del patrimoni lingüístic de Menorca: la seva catalogació i bon ús són indispensables pel seu manteniment.
4. L'[Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de Menorca](#)⁸ és el primer pas per a la transmissió i salvaguarda dels elements immaterials, tot i que s'ha de continuar també amb la seva promoció dins i fora de Menorca. És necessària la creació d'òrgans de gestió inclusius, que proposin i adoptin mesures que sàpiguen recollir

7 <http://www.caib.es/govern/sac/fitxa.do?codi=2739367&coduo=2390379&lang=es>

8 http://culturapopulamenorca.cat/continguts/?page_id=4581

les diferents visions i prevegin les imprudències derivades de l'ús públic. Cal també integrar aquest patrimoni en la gestió i la visió global del model econòmic i social sostenible de Menorca per tal de transmetre'l a les generacions futures sense banalitzar-lo, ni fossilitzar-lo.

5. La reserva de biosfera no ha tingut prou en compte el valor de l'**art** com a eina d'identitat. Una de les mesures per potenciar l'art i el paisatge és definir un **projecte museístic comú** i crear una secció dedicada a l'estudi de l'art dins de l'IME. Tanmateix, l'art pot donar una millor percepció estètica a les energies renovables i contribuir al desenvolupament econòmic.
6. L'explotació turística del **patrimoni arqueològic** a Menorca ha de garantir-ne la investigació, la divulgació i la conservació, ja sigui des de l'Administració o des de la gestió privada tutelada. Per aquest motiu s'hauria d'apostar per una promoció dirigida al turista responsable, esquivant les conseqüències d'un **model turístic patrimonial** de masses. S'hauria de monitoritzar a través d'un sistema d'indicadors en el marc del turisme cultural, que permetessin valorar tant l'estat de conservació del patrimoni com la percepció del turista envers el patrimoni.
7. El **patrimoni audiovisual** s'hauria d'acostar a la ciutadania a través d'una difusió activa en tots els àmbits per tal d'aconseguir l'increment del coneixement de l'entorn cultural i natural dels menorquins. A més, el patrimoni audiovisual pot ajudar a difondre la importància del passat per entendre com és el present, a crear un futur més sostenible aprenent de com vivien els nostres avantpassats i mostrar les coses que han canviat i el que s'ha mantingut, alhora que les lluites per conservar-lo i protegir-lo. Tot i que tenim un clar exemple de conservació de patrimoni audiovisual a l'Arxiu d'Imatge i So, s'han de replantejar els models actuals de conservació a causa de l'elevada producció amb la incorporació de les noves tecnologies.
8. L'ús dels espais i les finques públiques s'ha de regir per una gestió planificada i integrada dels **elements etnològics** i naturals. El desenvolupament i la protecció de la cultura patrimonial estan esbiaixats cap al patrimoni arqueològic i s'haurien de millorar en els pròxims anys. Això passarà per donar valor des de l'administració als béns etnològics a través de la restauració i un ús que en respecti l'origen. Un dels primers passos per anar en aquesta direcció és fer arribar el missatge a través dels centres educatius i altres associacions.
9. Donar un nou **ús al patrimoni** desperta idees contraposades i demana una valoració del seu ús o no ús. Per una banda, hi ha la idea que és fonamental i indispensable donar una nova interpretació i un nou ús del patrimoni. Per una altra banda, no tot hauria de tenir un nou ús i s'hauria de poder conservar tal com està, sense donar-li cap ús. El gran problema amb la conservació del patrimoni és una qüestió de prioritats, i per això es demana un inventari del patrimoni industrial, arquitectònic, militar, etc. per conèixer realment la seva magnitud i estat de conservació.
10. Mitjançant el coneixement o l'activitat cultural es pot facilitar l'aproximació de diferents capes socials i generacions. Per tant, cal reforçar el paper de **la cultura com a potenciador de la cohesió social**.

Bloc 5: Benestar Social

1. La **família**, el treball i la política social són els puntals bàsics per garantir el benestar social. D'entrada, la garantia dels recursos vitals bàsics i la millora de les dinàmiques augmenten la consistència de les estratègies familiars. En aquest sentit, cal realçar el disseny de polítiques que protegeixin a les persones de les situacions de vulnerabilitat i activin les oportunitats per aconseguir una inclusió social plena. Des del primer punt de vista, una xarxa de seguretat de les famílies a partir de prestacions per desocupació no condicionades, serveis a les persones dependents en funció al seu grau de dependència o l'activació de recursos àgils i eficients davant situacions de violència (de gènere, d'odi...). Des del segon punt de vista, l'activació d'oportunitats a partir de tallers formatius a les famílies, d'ajuts per accedir a diferents recursos educatius (escola infantil, activitats extraescolars, estudis) com a mesura per reduir les desigualtats socials, i de serveis d'orientació i inserció laboral que acompanyin les persones en aquest procés.
2. L'accés a l'**habitatge** és un problema que s'està agreujant en el context d'una nova bombolla immobiliària i d'un procés de gentrificació, que té lloc a Ciutadella i Maó. L'habitatge no ha estat tractat com un dret, sinó com un capital que afavoreix qui acapara propietats. Es fa necessària una intervenció, regulació i gestió pública per protegir aquest dret constitucional.
3. Un dels reptes que es plantegen és **educar** en la complexitat i amb un compromís amb el benestar social, la promoció de la convivència i la bona gestió dels conflictes, especialment entre infants i joves. El nombre d'infants amb necessitats educatives especials s'ha incrementat en els darrers anys per causes derivades de l'entorn social. L'acompanyament a les famílies és essencial per tal d'augmentar les habilitats i els recursos socials per al desenvolupament personal i familiar. És necessari gestionar aquesta tasca des d'una perspectiva interinstitucional que contempli les àrees d'educació, serveis socials, joventut i salut, i unir els esforços de l'educació oficial amb el treball d'organismes públics i entitats del tercer sector.
4. Menorca disposa d'unes bones estructures i un finançament adequat dels **serveis socials** comparativament amb la resta de les Balears i l'Estat. Tot i així, és necessari incrementar la cobertura de la renda social garantida a les persones amb major vulnerabilitat econòmica i potenciar les polítiques d'atenció a la dependència, especialment el Servei d'Ajuda a Domicili. En aquest sentit, es fa evident la necessitat de crear la cartera de serveis socials i un pla estratègic de serveis socials a nivell insular, que concreti i desenvolupi aquestes accions.
5. Cal superar el moment actual en què els serveis socials s'han convertit, majoritàriament, en gestors de recursos i *tramitadors* de prestacions, i permetre que els professionals puguin dur a terme la seva important funció de **promoció social** que saben desenvolupar.
6. El sistema de serveis socials té molt per avançar i millorar, però per assolir el benestar i la integració social és imprescindible la **responsabilització i la implicació**

de tots els altres sectors. Afortunadament, cada vegada més parlem dels sectors sociolaboral, socioeducatiu, socioeconòmic o sociosanitari, però cal anar més enllà: és imprescindible unir sinergies i remar tots cap a allà mateix, incloent-hi l'Administració, el tercer sector i els serveis socials amb tota la resta d'àmbits: habitatge, educació, sanitat, treball, promoció econòmica, justícia, joventut, etc.

7. El model econòmic basat en el turisme de masses proporciona una ocupació precària, de baixa qualitat i marcadament estacional. A més, les noves tecnologies plantegen nous reptes per al **mercat de treball**, que requereixen una nova concepció de la formació del jovent per desenvolupar les habilitats necessàries per sobreviure en un entorn cada vegada més volàtil, incert, complex i ambigu. És necessari fomentar les oportunitats per crear noves ocupacions, reduir la infraestructura de les empreses i els costos enfonsats, i desenvolupar la capacitat d'innovar, la formació contínua, els coneixements tecnològics, la solució de problemes i l'adaptació al canvi constant.
8. L'actual estil de vida sedentari ha situat la inactivitat física en el quart lloc entre els principals factors de risc de mortalitat, a causa d'una major prevalença de les malalties cròniques en les persones menys actives físicament. El 50% de la població adulta balear presenta sobrepès o obesitat. És necessari fer un plantejament global de la mobilitat i les infraestructures públiques cap a un model més sostenible i saludable, i promoure un estil de vida actiu des de les administracions. Menorca Reserva de la Biosfera podria ser un escenari ideal per aconseguir un **estil de vida actiu** dels ciutadans que conviuen en aquesta reserva amb el seu entorn natural.
9. El concepte d'**educació ambiental** ha canviat al llarg dels anys, i s'ha passat a entendre com una eina inclusiva i que treballa diferents àrees de coneixements i aptituds. L'oferta educativa a nivell escolar té una bona cobertura per edats i temàtiques, però es manifesta la necessitat de treball en xarxa i de conèixer i valorar els efectes de l'educació en els infants i joves que reben aquest tipus d'educació per tal de conèixer si interioritzen els conceptes i s'encaminen cap a l'obtenció dels objectius de desenvolupament sostenible. La creació d'un òrgan que aglutini tot aquest sector podria donar-hi resposta.

Bloc 6: Jornada per als municipis

1. A nivell general hi ha importants **pressions i amenaces** sobre Menorca, que evidentment es perceben a escala municipal. Pel que fa al cicle de l'aigua, a nivell subterrani existeix una important intrusió marina i una notable contaminació per nitrats, i això repercuteix en la qualitat de l'aigua de consum. La qualitat de les aigües de bany sovint es veu afectada per episodis de contaminació, que recorden la imperiosa necessitat de millora d'infraestructures d'abastament i de sanejament. Els espais naturals també pateixen importants amenaces, com ara la pressió humana difusa, que provoquen aparents signes de degradació.

2. **Des de l'àmbit municipal es poden impulsar moltes propostes de millora** de cara al futur que serveixin com a exemple per a la ciutadania. Algunes de les mesures que ja s'estan portant a terme o que es poden impulsar des d'un ajuntament són: la reducció del consum energètic en l'enllumenat públic; la transició cap a energies renovables dels edificis públics, ja sigui fotovoltaica o de biomassa; l'increment del consum de producte local; l'impuls a la recollida de fracció orgànica a domicili; les campanyes de sensibilització; la promoció de l'aïllament de teulades i finestres amb subvencions municipals; el foment de l'ús de la bicicleta o del caminar; la millora del sistema d'abastament d'aigua i sanejament; etc.
3. Sovint els mateixos **treballadors i els departaments dels ajuntaments no tenen interioritzat el que representa la Reserva de Biosfera de Menorca**, no saben en què es tradueix o com incloure-ho en la seva feina diària. De forma anàloga, el mateix succeeix als seus homòlegs polítics. Per tant, per tal que l'ajuntament s'impliqui més en la realització de projectes en el marc de la RB, no sols des de la vessant ambiental, és necessari que s'assumeixin tots els objectius de la RB. En aquest mateix sentit l'aprovació del Pla d'Acció permetrà als gestors municipals rebre directrius més concretes cap a on dirigir els esforços.
4. Es fa necessari un canvi de tendències cap a una **gestió estricta, innovadora i amb valentia** en la presa de decisions. Cal millorar la vigilància i el compliment de les normatives a tots els nivells, mantenir i renovar les infraestructures clau i implementar noves tecnologies, incorporar el desenvolupament sostenible en tots els sentits en la planificació territorial i de les ciutats, i potenciar la formació en aquesta direcció a tots els nivells, des de l'àmbit polític a l'escolar, passant pels ciutadans.
5. De cara al futur es fa necessari portar un ritme més ràpid en l'aplicació de mesures ja que es fa molta planificació i investigació, però es tarda tant a posar-les en marxa que a vegades arriben fora de temps. Actualment hi ha molts plans redactats, com ara per a l'aigua, energia o residus, que cal que s'activin al més prest possible. Per tant, és vital **agilitzar les tramitacions i millorar la coordinació** entre administracions.
6. Cal **millorar la consciència política i ciutadana** sobre l'ampli concepte de la Reserva de Biosfera. Les competències dels ajuntaments dins la Reserva de Biosfera, tot i ser limitades, poden incidir de forma significativa a l'hora d'aconseguir els objectius marcats per la RB de Menorca en tots els seus àmbits (medi ambient, benestar social, turisme, cultura i economia). Però no només la RB de Menorca es conforma a través de les actuacions que es poden dur a terme en el marc competencial de les diverses administracions públiques, sinó que **la societat d'una reserva de biosfera n'és un factor clau**. En aquest sentit, les diverses associacions locals tenen un paper protagonista, sobretot en l'àmbit cultural, econòmic i social. Tot i açò, en alguns municipis, s'observa la **falta d'espais de dinamització i d'implicació veïnal** en la sostenibilitat, com són els tallers AL21 i de participació en la sostenibilitat i en l'economia circular del municipi.

7. Les **Agendes Locals 21** (AL21) són un instrument basat en la carta d'Aalborg i dissenyat per aconseguir **implicar els pobles** en les polítiques municipals i en el seu desenvolupament sostenible. En els tallers de AL21 és important tractar una varietat de temes molt àmplia per tal d'involucrar tots els sectors de la societat, tenint en compte la proposta de **mesures que condueixin a resultats tangibles**, atès que la gent se sent més atreta si rep un feedback del que es treballa. Els reptes de futur que es plantegen passen per l'actualització dels **Plans d'Acció Ambiental Municipal** (PAAM) per tal d'adaptar-los a la situació econòmica actual, tenint en compte els efectes del canvi climàtic i, en general, fent-los més atractius pels ciutadans.
8. Actualment tenim el repte de **canviar la percepció de la ciutadania** que la Reserva de Biosfera no és només la protecció del territori, sinó que també és desenvolupament econòmic. És necessària la implicació de tots els ciutadans en el desenvolupament de la reserva, ja que tots en formam part, i un impulsor important poden ser els ajuntaments. Cal que hi hagi unitat política per afrontar els reptes futurs i treballar per a uns objectius comuns.